

Katonaorvosok és katonaorvosi irodalom a Magyar Katonai Írók Körében (1924–1944)

POGÁNYNÉ Dr. RÓZSA GABRIELLA (PhD)

könyvtárvezető, Magyar Honvédség Egészségügyi Központ Tudományos Könyvtár

prg1971.05.29@gmail.com

Absztrakt

A Magyar Katonai Írók Köre 1925 és 1944 között működött, a szervezet tagjai között a korabeli Magyar Királyi Honvédség számos jeles személyisége szerepelt és célja a hazai „katonai irodalom” támogatása volt. Ezalatt úgy a hadelméleti, történeti és katonaegészségügyi szakirodalmat értették, mind a szép-irodalmat vagy akár a publicisztikát. Jelen dolgozat a Körhöz kötődő katonaorvosokról, illetve katonaegészségügyi vonatkozású művekről ad áttekintést.

Kulcsszavak: Magyar Királyi Honvédség története, katonaegészségügy története, katonaegészségügyi szakirodalom, 1925–1944

Abstract

Military doctors and military medical publications in the Association of Hungarian Military Writers (1924–1944)

The Association of Hungarian Military Writers operated between 1925 and 1944. The members of the organization included many prominent personalities of the contemporary Hungarian Royal Army and the aim was to support the Hungarian „military literature”, the military historical and military medical special literature, as well as fiction or even journalism. This publication provides an overview of the military doctors connected to the Association and the works related to military health.

Keywords: history of the Hungarian Royal Army, history of military health care, special literature in military health care, 1925–1944

Az orvoskari, a kórházi vagy az orvosegyleti könyvtárak az orvostudomány, ezen belül a katonaorvostudomány művelésnek mindenkor fontos intézményei voltak, éppúgy, mint a speciális szakfolyóiratok, képzőintézmények és szakmai szervezetek, illetve a katonai egészségügyi ellátás mindenkor kapcsolatban állt civil testvérintézményeivel. Így talán nem tűnik idegennek az orvosi könyvtáros szakmai közösség számára kicsit többet megtudni a medicina tudománya és praxisa ezen különleges szegmenséről, annak történetéből, valamint katonaorvoslást is támogató Magyar Katonai Írók Köre tagjainak, tevékenységének vonatkozó működéséről.

A Magyar Katonai Írók Köre a katona(orvos)i tudományos intézményrendszer, infrastruktúra fejlődésének egyik lényeges momentuma volt a vesztes Nagy Háború, az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlása és a trianoni békediktátum okozta sokk, illetve később a megkezdett újra-építkezés, Csonkamagyarország újjászervezése, a haderőcsökkentés szorítása és szellemi

Az MKÍK pecsétje

honvédelem közepette. A Kör megszervezése 1924-ben vette kezdetét, a formális megalakulásra azonban

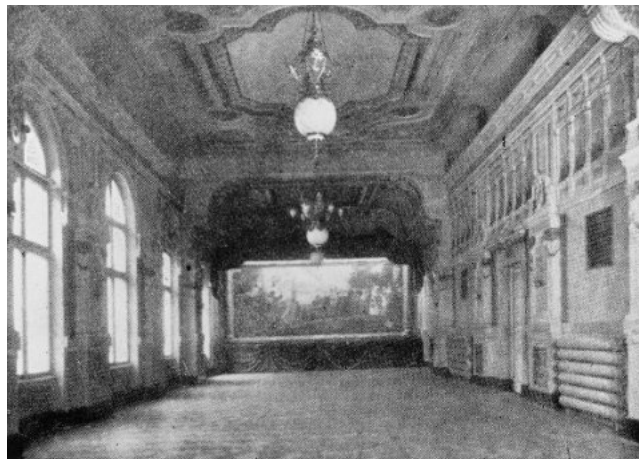
már a következő esztendőben, 1925-ben került sor, kétévtizedes tevékenységének pedig az ország német megszállása és a II. világháború utolsó hónapjainak eseményei vetettek véget. A katonai művelődésnek ezen monumentuma manapság kevésbé ismert, történetének feldolgozására eddig OROSZI ANTAL összefoglaló tanulmánya vállalkozott 1995-ben a Honvédelmi Szemle hasábjain, illetve rövidebb írás jelent meg róla ugyanúgy az alapítás évfordulójára a *Magyar Honvéd* című lapban DR. HORVÁTH CSABA tollából. [1]

A tízéves jubileumra közzétett „első évkönyv” csak tisztes távolságtartással írja le a szervezés körüli nehézségeket, konkrétan nem ismeretes, hogy a bonyolult történelmi pillanat okolható-e a helyenként ellenséges, de mindenképpen a lényegi támogatást visszafogó indulatokkal, vagy talán személyes motívumok játszottak közre a születendő, illetve később a fiatal szervezet körüli gáncsoskodásban. Az mindenesetre tudható, hogy a Kör megalapításának első ötlete 1924-ben merült fel, és „a gondolat felvetése körül keletkezett hatalmas hullámok majdnem kősziklához sodorták azt a kis tutajt, amelyen meghúzódtak az eszme bátor hirdetői”. [2] A hasonló, tudományos profilú civil szervezetek közül a Kisfaludy és a Petőfi Társaság elvi támogatását a húsztágú előkészítő bizottság azonban hamar elnyerte, és a szervezők ezeket, illetve a Szent István Társulat működését is példának tekintették saját szervezőmunkájuk számára. Az előkészítő bizottság nevében RUBINT DEZSŐ altábornagy írta alá az első körlevelet 1924. szeptember 20-ai dátummal, és azt a célkitűzést hirdette, hogy „egy olyan irodalmi társaságot alapítsanak, mely munkásságuknak erkölcsi háttért biztosít és az ifjabb bajtársakat irodalmi munkásságra serkenti”, ebben kérte a Tiszti Kaszinó közreműködését a Kör számára helyiség rendelkezésre bocsátásával az 1924. október 17-én 17 órára összehívott bizottsági ülésre, melynek titkári teendőit De Sgardelli Caesar, a 2. honvéd gyalogezred őrnagya vállalta magára. A megbeszélésen kiderült, hogy a Honvédelmi Minisztérium nem tudott/kívánt anyagi támogatást nyújtani a kezdeményezésnek, utóbb pedig az is nyilvánvalóvá vált, hogy a Kaszinó maga sem mutat hajlandóságot helyiségeinek a felolvasások, rendezvények számára ingyenes rendelkezésre bocsátásán túli anyagi dotációra, így még állandó iroda céljaira sem. Így mindazzal együtt, hogy az is elhangzott, hogy „a magyar katonai íróknak külön társaságba való tömörülése nem látszik indokoltnak, sem pedig kivihetőnek.”, a szervezők elfogadták a Tiszti Kaszinóhoz, pontosabban annak Tudományos Bizottságához való formális kötődést. [3]

De a társaság megszületése körül bábáskodó szervezők nem mondtak le arról a szándékukról, hogy a Kör saját vezetőséggel rendelkezzen, és csak a Tiszti

Kaszinóval kapcsolatos ügyekben fogadja el a Kaszinó Tudományos Bizottságának fennhatóságát. 1924. október végén pedig már a tagság toborzása is napirendre került, 1924. november 15-ei határidővel kellett a „húszak”-nak PILCH JENŐ ezredes, akkor az MTA Hadtörténelmi Bizottságának előadója címére megküldeni azok nevét, „akiket a katonai irodalom terén kifejtett működésük folytán a Kör tagjai sorába leendő felvételre érdemesnek tart” [4], vagyis a szervezet a szervező bizottság meghívása alapján vette fel tagjait. A Jubileumi évkönyv közli a tagokat felkérő/meghívó levél fogalmazványát: „Van szerencsénk tisztelettel értesíteni Nagyságodat, hogy a katonai írók a Tiszti Kaszinó kebelében a katonai irodalom fokozottabb fellendítése érdekében külön kört alakítanak. Az előkészítő bizottság ... tisztelettel meghívja Nagyságodat a tervezett Magyar Katonai Írók Körének rendes tagságára, s egyben a Körnek 1925. évi január hó 8-án 18 órakor a Tiszti Kaszinó kisdísztermében megtartandó megalakulására.” [5] A hivatalos alakuló ülést végül 1925. február 10-én tartották.

Az elfogadott ügyrend a Kör feladataként a katonai irodalom fejlesztését nevezi meg, hiszen „Ez az évtized [értsd a Nagy Háború éveit és az azt követő időszakot] teljesen háttérbe szorította a tudományos irodalom csendes művelőit. A nehéz gazdasági viszo-

Az Országos Tiszti Kaszinó kis díszterme, ahol a MKÍK üléseit tartotta

nyok még súlyosabbá tették a katonai írók helyzetét, hiszen alig találtak vállalkozókat, írott tanulmányaik kiadására, a magánkiadásban megjelent katonai művek pedig nem tudtak a Csonka Hazában megfelelő vevőkört biztosítani maguknak.” [7] De visszatérve az ügyrend [8] pontjaihoz, ezen célkitűzés érdekében tömöríti a katonai írókat, akik hadtudományi (hadászat, harcászat, hadszervezés, kiképzés), hadtörténelmi és szépirodalmi osztályokba tömörülve fejtették ki tevékenységüket, amely „alkalmat nyújt a katonai irodalom és az írói hivatás szempontjából fontos

jelenségek és kérdések megvitatására és elősegíti a Haza és a honvédség szempontjából kívánatos egységes irányzat kifejlődését”, „erkölcsi támogatást nyújt a hazafias és katonás szellem nagyra nevelése érdekében eredményesen működő más tényezőknek vagy személyeknek” és „ellensúlyozza azokat a katonai vonatkozású magyar írói termékeket, melyek a hazafias és katonás szellemet károsan befolyásolhatják”, mindezekhez pedig nem csupán eszmei, hanem konkrét anyagi segítséggel, kiadványok szponzorálásával, illetve pályázatok kiírásával, az arra érdemes művek szerzőinek pénzzel vagy tárgyi jutalmakkal való honorálásával kívánt hozzájárulni.

A Kör első vezetősége a következő személyekből állt:

- Fővédnök: JÓZSEF KIRÁLYI HERCEG, vitéz, tábornagy
- Védnökök: Keresszegi és adorfáni gróf CSÁKY KÁROLY tábornok, honvédelmi miniszter,
Vitéz KÁRPÁTHY KAMILLO, gyalogsági tábornok, a Magyar Királyi Honvédség főparancsnoka
- Társelnökök: Báró HAZAI SAMU vezérezredes, Uzsoki báró SZURMAY SÁNDOR gyalogsági tábornok
- Ügyvezető alelnök: PILCH JENŐ ezredes
- Főtítkár: DE SGARDELLI CAESAR alezredes
- Titkár: POGÁNY SÁNDOR GÁBOR százados

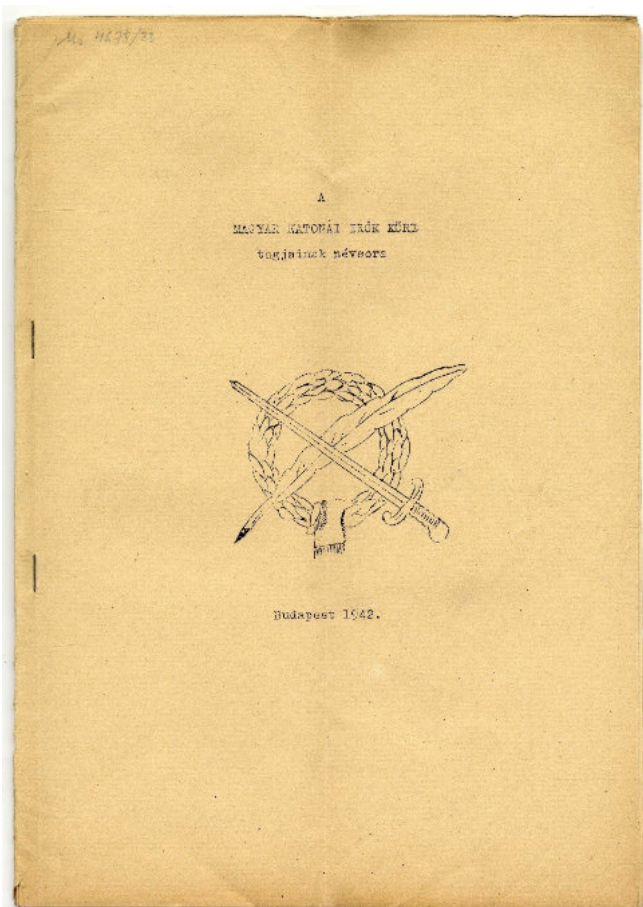
Az ügyrend szerinti tagság létszáma 70 rendes és 30 levelező tag. Az 1934-es adatok szerint akkor éppen 5 rendes és 17 levelező tagi hely betöltetlen volt. Közöttük természetesen leginkább katonákat és néhány tábori lelkészt találunk, de szerepel – az ügyrendben foglaltaknak megfelelően – néhány (akkor már) civil levelező tag is, például BALASSA IMRE, HARSÁNYI ZSOLT, KOMÁROMI JÁNOS, MÓRICZ PÁL és ZILAHY LAJOS írók, VITÉZ GARAMSZEGHY-GÉCZY SÁNDOR, színész, rendező, színmű- és forgatókönyvíró, a Nemzeti Színház örökös tagja, vitéz leveldi Kozma Miklós, volt katona, miniszteri tanácsos, az MTI elnök-vezérigazgatója; az ekkor már polgári foglalkozást űző VAJDA GYULA számvevőségi főigazgató és DR. VARGA LAJOS soproni tanár, aligazgató pedig rendes tagok voltak. [10]

Így – az ügyrend paragrafusai és a tagnévsor bejegyzései alapján – tehát egyértelmű, hogy a katonai irodalom művelői közé nem csupán szakírókat hívtak meg. Számos tag, akár hadtudományi, hadtörténeti,

stratégiai vagy akár sport(tudományi) stb. tárgyú tudományos közlemények mellett jelentős számban jegyeztek szépirodalmi alkotásokat is, melyeket nem csupán „házi használatra” szánva a Tiszti Kaszinóban mutattak be, hanem egyéb körökben szintén ismertek voltak, a korabeli sajtóban, akár az irodalmi lapokban is megjelentek. Igaz ez még akkor is, ha közülük többen szépíróként nem az irodalom fősodráat alkották, hanem a szépliteratúra e jelentős korszakának kismesterei közé tartoznak, pl. TURCHÁNYI ISTVÁN, DE SGARDELLI CAESAR, SUHAY IMRE, VÁLYI NAGY GÉZA, vagy a ma már ritkábban olvasott KOMÁROMI JÁNOS vagy MÓRICZ PÁL, utóbbiról nagy örömmel olvastam, hogy emlékét szülővárosa, Hajdúnánás könyvtára nevében őrzi (Móricz Pál Városi Könyvtár és Helytörténeti Gyűjtemény). [11] A Kör 1942-ben is közzétette tagjainak névsorát [12], a levelező tagok között ekkor is találunk hivatásos szépírókat, HARSÁNYI ZSOLT, SOMOGYVÁRY GYULA és ZILAHY LAJOS mellett gáborjáni SZABÓ LŐRINC is csatlakozott a szervezethez, fontos kiemelni, hogy e dokumentum Szabó Lőrinc személyes hagyatékának részeként került be az Akadémiai Könyvtár Kézirattárába. (A költő, műfordító kötődését a katonai irodalomhoz az indokolja, hogy a Nagy Háború alatti katonai szolgálata alatt többek között haditudósítói szolgálatot látott el, de a Magyar Honvédség 1940 és 1944 között jónéhány alkalommal számított rá, katonai feladatai azonban többnyire az irodalmi tevékenységhez kötődtek, 1943. február 24-én például a Magyar Katonai Írók Köre finn estjének közreműködője, 1944. augusztus 2. és november 25. között pedig Vezérkari Főnökség VI., nemzetvédelmi és propaganda osztályához vezényelték. [13])

A Kör működését a Tiszti Kaszinótól, helyesebben a Kaszinó Könyvtára javára rendezett mozielőadások bevételéből kiutalt 5 millió korona egyszeri segély alapozta meg, a továbbiakban saját kiadói tevékenysége, valamint adományok biztosították hivatásának betöltését, sem tagdíjat nem szedett, sem hivatalos testülettől egyéb pénzt nem kapott. A társaság védnökei, vezetősége Magyarország szellemi és katonai elitjének számos személyiségét tudta soraiban, éppígy maga a testület tagsága, mindezzel együtt azonban a Kör majdhogynem folyamatosan anyagi gondokkal küzdött. [15] A viruló egyleti életről, az előadásokról és felolvasásokról a korabeli sajtó meglehetősen bő híranyaggal szolgált, vannak adatok a pályázatokról és pályadíjakról is [16], de a konkrétan a szervezet égisze alatt ténylegesen megjelent kiadványok köre már nem igazán magas:

DE SGARDELLI CAESAR: A Magyar Katonai Írók Köre első évkönyve : 1924–34 (1934);

A Magyar Katonai Írók Köre tagjainak névsora : Budapest, 1942. [14]

DE SGARDELLI CAESAR (összeáll.): A magyar királyi budapesti 29. honvédgyalozezred és a magyar királyi 29. népfőlkelő gyalozezred hadtörténeti emlékkönyve (1936);

Katonai zsebnaptár és zseblexikon 1937 (1937);

NAGY VILMOS, NAGYBACZONI: A támadás (1926);

RÓZSÁS JÓZSEF: Új magyar vártán (verseskötet, 1935 és ugyanekkor bővített edícióban is);

TURCHÁNYI ISTVÁN: Aszja című (regény a Levente könyvtár sorozatban 1926, illetve ugyanekkor sorozaton kívül). [17]

Érdemes megjegyezni, hogy a MKÍK első kiadványa nagybaczoni vitéz NAGY VILMOS munkája volt, és a kötetéről szóló recenzió kiemeli, hogy „A Magyar Királyi Országos Tiszti Tudományos és Kaszinó Egyesület kebelében megalakult Magyar Katonai Írók Köre ügyrendjében kitűzött céljának is megfelelőleg abba a helyzetbe jutott, hogy érdemleges magyar katonai írókat maradandó becsű műveik kiadásában nemcsak erkölcsileg, hanem már anyagilag is akként támogat-

hatja, hogy műveiket a Magyar Katona Írók Köre rendezti sajtó alá és terjeszti a saját hatáskörében mind a m. kir. honvédségnél, mind esetleg a nyilvános könyv-árusi forgalom útján.” [18]

Ez természetesen nem jelenti azt, hogy a Kör tagságának csupán ennyi lenne teljes publikációs termése, hiszen számos civil kiadó, nyomda vagy más, (akár katonai) tudományos és szépirodalmi társaság volt közrebocsátója a Magyar Katonai Írók Köréhez tartozó szerzőknek. A katonaorvosok művei esetében a számos könyvkiadó vagy nyomda közül természetesen a Honvédorvosok Tudományos Egyesületét és a Magyar Orvosi Könyvkiadó Társulat lehet kiemelni.

Az MKÍK első évkönyvéből ismeretes, hogy saját kiadványaiából, valamint ajándék kötetekből „kis házikönyvtárat” alapított és „szerény helyiségeinket csinos berendezéssel otthonossá tettük. [19] Az 1942-es névjegyzékben azonban az is szerepel, hogy a Kör könyvtárosa DR. BARTOS DEZSŐ orvos százados volt [20], aki tagsági oklevelét 1942. március 13-án vehette át. [21] Bartos doktor életéről annyi tudható, hogy 1901-ben született és tényleges katonai szolgálatát 1928-ban kezdte meg, tisztiorvosi oklevelét Budapesten szerezte 1927-ben, az 1. számú Honvéd Helyőrségi Kórházban szolgált, 1941-ben Nemzetvédelmi Keresztben, 1943-ban Dicsérő Elismerésben részesült, 1945. évi április hó 1-jével alezredessé nevezték ki, a 23.305 em. II. 1945. sz. alatt kiadott miniszterelnöki előterjesztésre pedig augusztus 1-jei hatállyal ezredessé léptették elő. [22] Karrierjének szép íveléséről, illetve a II. világháború utáni sorsáról KARASSZON DÉNES tett közzé megrázó adalékokat: „Végül hazai orvostörténetünknek egy kevésbé ismert eseményeként említtem, hogy 1938-ban a Honvéd Vezérkar Főnökség (VKF) a mikrobiológiai háború esetleges alkalmazása céljából ‘Különleges Egészségügyi Laboratóriumot’ létesített. A IX. kerületi Illatos úton magas földszáncal körülvett, „M. kir. Honvéd Egészségügyi Intézetnek” nevezett, de valójában szigorúan titkos honvédelmi érdekeket szolgáló laboratóriumban a Közegészségügyi Intézetből áthelyezett DR. BARTOS DEZSŐ orvos őrnagy és DR. BÁNSÁGI JÓZSEF orvos százados, valamint a VKF állományába tartozó DR. BAKOS KÁROLY állatorvos százados feladata volt a felkészülés a mikrobiológiai háború feladatainak ellátására. Az Illatos úti laboratórium egy szőnyegbombázás alkalmával megsemmisült. Bartos, Bántási és Bakos dr.-t a háború végén egy szovjet különleges haditörvényszék háborús bűnösnek minősítette és mindegyiküket – dr. Bakos százados távollétében – 10 év Szibériában letöltendő kényszermunkára ítélte. Szénbányában töltött 10 év után hazatérve rövidesen mindketten elhunytak.” [23]

A tragikus véget ért Bartos doktor mellett az 1942-es tagnévsor alapján akadt azonban még néhány honvédorvos tagja a Magyar Katonai Írók Körének.

ZETÉNYI CSUKÁS BÉLA (1885–?) katonarvosai pályafutása a Nagy Háború előtt kezdődött a közös hadseregben, 1909-ben lett főorvos a katonarvosai gyakorlóiskolánál, az első világháborúban ezredorvosként részesült elismerésben az ellenséggel szemben kitűnő és önfeláldozó szolgáláért, 1921-ben a Rendeleti Közlöny honvédségi orvos őrnagyként jegyzi, az 1930-as évek végén a gyáli úti honvéd helyőrségi kórház és a honvéd közegészségügyi intézet parancsnoka, innen vonult nyugállományba az 1941. február 22-ei rendelettel, Horthy kormányzó legfelsőbb elhatározására 1941. augusztus 4-én nyugállományú orvos vezérőrnagyként „a honvéd orvosi sarjadék katonai és orvosi kiképzése és nevelése terén” valamint az egészségügyi-orvosi szolgálatban elért eredményeiért a Magyar Érdemrend Tisztikeresztje kitüntetésben részesült. [24] CSUKÁS BÉLA urológus szakorvos volt, az 1920-as 1930-as években számos esetben tartott előadás a Magyar Urológus Társaság ülésein, ezekről legtöbbször az Orvosi Hetilap számolt be, katonarvosai publikációi leginkább a Magyar Katonai Szemlében, a Honvédorvosban, kisebb számban a Gyógyászatban, a Fogorvosi Szemlében és az Orvosképzésben jelentek meg. A II. világháború utáni sorsa a kutatás jelen állása szerint ismeretlen.

FRANZ GÉZA (1889–1952) orvos századosként került át a Monarchia felbomlásau után a közös hadseregtől a Magyar Királyi Honvédséghez 1921-ben, 1929 és 1944 között a Honvédorvos felelős szerkesztője, közben 1931-től 1944-ig a *Magyar Katonai Szemle Orvosi Közlemények*, utóbb *Hadegészségügyi Közlemények*, illetve *Hadegészségügy változó című rovatának vezetője* volt, de közreműködött a Magyar Vöröskereszt hivatalos lapjának, a Magyar Vörös Keresztnek közreadásában, valamint számos önálló közlemény szerzője, ezek közül ki kell emelni a II. világháború alatti hadi orvosi segédanyagait, melynek írója, illetve közvételük kezdeményezője volt a mozgósítás miatt katonarvosként szolgáló civil doktorok munkájának támogatására (Tábori egészségügyi emlékeztető; Tábori egészségügyi tájékoztató). 1931-ben sikeres pályázattal a „Katonai egészségügyi ismeretek” tárgyhoz tankönyvet írt a Ludovika Akadémia számára, az 1933/1934-es tanévtől a pesti orvoskar katonaegészségtan magántanára. 1940-ben főtörzsorvosként a budai, 9. számú helyőrségi kórház parancsnoka, utóbb a HM egészségügyi osztályának vezetője, 1943-ban a Magyar Érdemrend Tisztikeresztje elismerést nyerte el, 1944–1945-ben a honvédorvosi tisztikar főnöke. 1946-ban a Népbíróság háromévi börtönbüntetésre ítélte, 1948-ban lefokozták, majd 1949-ben háborús és

népellenes bűnök vádjával újabb eljárás indult ellene. A Hungaricana személyével kapcsolatban három levéltári forrást jegyez: az első kettő a büntetőperének anyaga, 1952-ből pedig hagyatéki ügyének iratai, de halálának körülményeivel kapcsolatban kérdéses, hogyan lehetséges, hogy „haláletfelvétel” nem tartozik a dokumentációhoz. [25] A Budapest Főváros Levéltárában őrzött iratanyag áttekintése, és így Franz Géza sorsának tisztázása a későbbi kutatás tárgya.

A Magyar Katonai Írók Köre rendes tagja volt KÉZDISÁRFALVI ÉS PETŐFALVI HÉJJA PÁL (1897–1941) ezredorvos, 1940-től törzsorvos. Szakíróként katonaegészségügy történetéről számos publikációt jegyzett, fő művei a Honvédorvosok Tudományos Egyesülete kiadásában 1936-ban megjelent A tábori egészségügy Buda visszafoglalása korában című monográfiája, melyet a jeles történelmi esemény 250. évfordulója alkalmából bocsátott közre, másik kiemelkedő opusza a Domanovszky Sándor féle Magyar művelődéstörténet harmadik kötetében Az egészségügy című fejezet. [26] 1936 és 41 között szerkesztője volt a Honvédorvosnak, számos önálló közleményt írt emellett a Magyar Katonai Szemlében és civil orvosi lapokban, legtöbbször természetesen a Fogorvosi Szemlében, de több esetben az Orvosi Hetilapban és a Budapesti Orvosi Újságban is. A Fogorvosi Szemlében szakcikkek mellett több olaszból fordított dolgozata is megjelent, illetve az írások lábjegyzeteiből ismeretes, hogy olasz vendégelőadók előadásait tolmácsolta. 1937-ben az olasz kormány ösztöndíjjal tüntette ki, egyúttal meghívta az Instituto Forlaninibe, amelyet Carlo Forlanini orvos emlékére 1934-ben alapítottak Rómában, és ugyanebben az esztendőben a Királyi Orvosegyesület 100 éves jubileuma alkalmával tudományos munkásságáért megnyerte a Widder Ignátzdíjat, melyet a Tudományos Akadémián vehetett át. 1940-ben elnyerte az olasz Koronarend Lovagkeresztjét.

Nyelvtudása és elismertsége miatt 1941-ben az olasz hadifoglyok érdekeinek megvédése céljából a magyar kormány az olasz kormány felkérésére Görögországba delegálta, feladatteljesítése közben betegedett meg és vesztette életét nem sokkal hazatérte után, haláláról a Gyógyászat szerkesztősége is megemlékezett: „Héjja Pál orvosőrnagy, ki Görögországban az olasz sebesültcserét, majd a szétvert és Görögországba özőnlött szerb hadseregből a magyar nemzetiségű katonák hazaszállítását intézte, önfeláldozó tevékenysége közben szerzett betegségében elhalt. Számos jeles olasz vonatkozású orvostörténelmi munkának volt szerzője.” [27]

Mindháromukat, zetényi Csukás Bélát, Franz Gézát és Héjja Pált a Magyar Katonai Írók Köre 1936.

március 25-ei éves tagválasztó közgyűlése „az egészségügyi irodalom terén kifejtett munkálkodásuk elismerésül ... egyhangúlag rendes tagjának választotta, e választással az orvosi kar iránt érzett tiszteletének és elismerésének akarván kifejezést adni”. [28]

A Magyar Katonai Írók köréhez tartozó katon orvosok tevékenysége mellett meg kell emlékeznünk azokról a katonáirókról is, akik maguk nem tanultak medicinát és nem orvosként szolgálták a Magyar Királyi Honvédséget, mégis katonaegészségügyi vonatkozású publikációkat (is) jegyeztek. Az MKÍK rendes tagja volt VITÉZ BARABÁS EMIL (1886–1948, 1888-ig Freyberger) 1925-ben általános vezérkari szolgálatot teljesítő ezredes, utóbb altábornagy, a Honvédelem című szaklap szervezési rovatának szerkesztője, 1934-től a Hadilevéltár munkatársa és számos más fontos beosztás viselője. 1940-ben nyugállományba helyezték, mivel „a kormányzó személyesen minősített [e] politikailag megbízhatatlannak, különösen, mert volt bátorsága a bányászstrájk idején szót emelni a bányamunkások jogos követeléseinek teljesítése érdekében”, az 1941. december 31-én kelt rendeletben pedig „Keletmagyarország és Erdély egy részének a Magyar Szent Koronához történt visszacsatolása alkalmából, az átlagos kötelességteljesítésen túlterjedő munkásságával kifejtett kimagaslóan eredményes és különösen értékes teljesítményeiért” Különös Dicsérő Elismerésben részesült. A Szálasi-puccs után lépett vissza katonai tanácsadóként a szolgálatba; ugyanekkor pozíciót vállalt tisztársai közül többen 1945-ben felesküdtek a demokratikus hadseregnek, ő még 1944-ben nyugatra távozott és távollétében számos magas rangú katonatiszttel együtt háborús bűnösnek tekintették, 1945 júniusában lefokozták és kicsapták a honvédségből. Nürnbergben halt meg 1948-ban. [29]

Szintén nem honvédorvos volt nemes SUHAY IMRE altábornagy (1882–1951), A Magyar Tudományos Akadémia hadtörténeti bizottságának póttagja, a Külügyi Társaság tagja, aki „a magyar királyi honvédség fejlesztése és a kiképzés körül, hazafias buzgalommal kifejtett kiválóan eredményes szolgálataiért dicsérő elismerés”-ben részesült. Széles tematikájú és kiterjedt szakírói tevékenysége során a hazai katonai lapokon túl német és svájci szakfolyóiratokban is publikált, mindezek mellett azonban 1938 és 1944 között mintegy 130 írása jelent meg az Új Idők Tanulmányok, bírálatok, ismeretterjesztő cikkek, útirajzok, kisebb elbeszélések című rovatában, ezek részben katonai és ismeretterjesztő művek, de számos szépirodalmi alkotás is akad közöttük; németül, angolul, franciául, horvátul, szerbül és lengyelül beszélt. A Petőfi Irodalmi Múzeum Névtére szerint 1951-ben eltűnt, az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára „Jeltelenül elföldelve” honlapja alapján azonban mára már tud-

ható, hogy többrendbéli kémkedés vádjával állították bíróság elé, életfogytiglani börtönbüntetésre ítélték és 1952. szeptember 13-án, esetleg 15-én hunyt el tisztázatlan körülmények között a Mosonyi utcai börtönben, az Új Köztemetőben nyugszik, Sulek Imre álnéven temették el. (Éppen úgy töröltetett végleg el a múlt Suhay altábornagy esetében, ahogyan azt dr. Szánthó Elemér honvédorvos őrnagy tragikus történetében hallhattuk Dr. Susa Éva igazságügyi főtanácsos antropológus előadásában az MKKOT harmincéves jubileumi tudományos ülésén.) Suhay pere áttételesen kapcsolatban állhatott a Grösz József kalocsai érsek és Mindszenty József bíboros, hercegprímás ügyével, a Grösz és társai perben említődik a tábornok neve mint a demokratikus rend megdöntése utáni leendő kormány honvédelmi minisztere. Személyéről azonban már 1946-ban cikkezett a sajtó, eszerint előzetes letartóztatásba került, mert feladatul kapta, „hogy a béketárgyalásokra állítsa össze a magyar honvédség ellenállására vonatkozó anyagot, demokrácia-ellenes magatartást tanúsított, azonkívül szóban és írásban izgatott a demokratikus államrend és a köztársaság intézménye ellen”. [30]

Az MKÍK első évkönyvében közölt bibliográfia szerint BARABÁS EMIL Suhay Imrével és – a Katonai Írók Körén kívüli – DR. BÍRÓ HENRIK vezértanácsnok orvossal társszerzőként jelentették meg 1925-ben a *Honvédorvosi kézikönyvet*. Bíró doktor (1869–1941 után) számos ezrednél szolgált békében és az I. világháború alatt, volt a 17. hadosztály egészségügyi főnöke és tábori kórház parancsnoka, tehát jelentős gyakorlati tapasztalattal rendelkezett a katonaegészségügy különböző intézményeiben, feladatköreiben, utóbb a Honvédelmi Minisztérium 12., egészségügyi osztályának vezetőjeként tevékenykedett, 1925 december 1-jén vonult nyugállományba. [31]

Az opusz előszava is utal arra – amit a had-/katonaegészségügytörténeti szakirodalom is részletesen kifejt –, hogy „A trianoni béke a tisztikar hivatalos elméleti továbbképzését megtiltja. Egyrészt tehát a honvédség vezetőinek hivatalos utasításokat e téren nem szabad kiadniok, mert hiszen ezeket valaki, hivatkozva a trianoni szerződés egyes pontjaira, rosszakaratúlag háborús előkészítésnek minősíthetné. Másrészt nem szabad elveszni azon értékes tapasztalatoknak, melyeket a világháború folyamán oly sok drága magyar vérrel kellett megfizetnünk. Fiatal honvédorvosainkat katonailag úgy nem tudjuk továbbképezni, mint az békében történt.” [32] (Érdemes itt visszautalni arra, II. József 1781-es fejlesztési koncepciójában, amelyben megteremtette a magyarországi katonaegészségügyi intézményrendszer alapjait, a kórházi hálózat mellett nélkülözhetetlen pilléreként tekint a megfelelő katonaeorvosi képzés biztosítása, valamint a

tudományos műhelymunka színterének kialakítására.) A kis formátumú, szükség esetére akár zsebben is elférő kézikönyv a vonatkozó szolgálati szabályzatok pontjaira hivatkozva dolgozza fel a honvédorvosi szolgálat általános kérdéseit, a katonaegészségügy szervezetét, működését háborúban és békében – felhasználva ebben a Nagy Háború vonatkozó tapasztalatait, egyes hadi cselekmények leírásait, az ottani tábori orvosi ellátásról szóló jelentések adatait. Egyik fontos forrásul DR. SZEPESY SÁNDOR (1864–1933) vezértanácsnok orvos háborús jegyzete szolgált, aki az 1. számú, utóbb Zita Királyné honvéd helyőrségi kórház orvosa, egy időben parancsnoka, a Nagy Háború alatt a 11. hadtest egészségügyi főnöke volt.[33] Szepesy doktor fontos közleménye volt A hajókérdésről [34] és A m. kir. budapesti honvédhelyőrségi kórház szerepe és működése a most folyó háborúban... [35] című munkái.

Mindazonáltal ez a Magyar Katonai Írók Köre ezen tagjainak nem egyedüli katonaeorvosi vonatkozású publikációjuk. Barabás Emil a Magyar Katonai Közlönyben 1927-ben DR. SIMONYI ÁRPÁD (1875–?) főtanácsnok orvossal közösen jegyzett cikket A repülőgép a beteg- és sebesültellátás szolgálatában címmel. [36] Simonyi szemész szakorvos volt, szolgált a Nagy Háborúban, volt a budapesti honvéd helyőrségi kórház doktora és a mai Honvédkórház parancsnoka, tanulmányai számos orvosi és katonai lapban jelentek meg, kiadatlan értékelő művét, Az egészségügyi szolgálat rövid kivonatokban a vörös uralom alatt című összeállítását a Hadtörténelmi Levéltár őrzi. 1941–1942-ben a Szent István Akadémia tagjai között szerepelte. [37]

Barabás Emil a Magyar Katonai Szemlében pedig 1934-ben tette közzé Hozzászólás 'A tábori egészségügyi szolgálat korszerű irányzata' című közleményéhez [38] elnevezésű írását, amelynek végén így összegzi mondanivalóját: „Végül, mint a honvédorvosi tisztikar ismerője, merem állítani, hogy ez a páratlanul magas erkölcsi s tudományos színvonalon álló, de sokszor sajnos mostohán kezelt, elite testület helyét – majd ha kell – korszerű viszonyok között is épp oly hősiessé s önfeláldozóan meg fogja állani, mint azt a [z első] világháborúban tette.”

Éppígy volt a fent említett kézikönyv mellett katonaeorvosi témájú másik közleménye Suhay tábornoknak is: DR. SZEPSI SÓTÉR ELEKkel (1868–1929, a budai, 17., utóbb 3. számú helyőrségi kórház volt orvosa, igazgatója [39], aki a források szerint nem volt tagja a Magyar Katonai Írók Körének) közös összeállítása jelent meg a Magyar Katonai Közlöny 1926-os tomszámban A honvédorvosok háborús tapasztalatai című nagyívű tanulmány [40].

Nem sokkal a Nagy Háború befejezése után megindult annak hadelméleti, hadtörténelmi szempontú tudományos értékű feldolgozása, és ehhez kötődően az emlékek összegyűjtésének, közgyűjteményben való megőrzésének előkészítése. Az általános tematikájú dokumentumtermés tekintetében az Országos Széchényi Könyvtárban jóval korábban, még 1914-ben létrehozott világháborús gyűjteményét kell megemlíteni, amelynek anyaga mára már a törzsgyűjteménybe integrálódott, a szorosán hadi vonatkozású relikviák és források gyűjteménybe szervezése a trianoni békediktátum rendelkezései miatt a bécsi Kriegsarchivban maradt kútfők megszerzése, illetve pótlása miatt volt bonyolultabb feladat. Mindezzel együtt már 1920 elején felhívás jelent meg a frissen megszervezett intézmény gyűjteményének gazdagítására: „A Hadtörténelmi Levéltár és muzeum felkér mindenkit, aki a háborúban katonai szolgálatot teljesített vagy olyan az örökösét, hozzátartozóját, hogy ha bármiféle háborús okmány, napló, levél, irat, fénykép, kép van a birtokában, küldjön arról értesítést és amennyiben nem akarna attól megválni, nyújtson módot arra, hogy azt a muzeumban hitelesen lemásolhassák. A muzeum letétbe helyezésre is elfogadja a fent felsoroltakat, úgy, hogy azok az illető tulajdonai maradnak és a muzeum csak őrzi azokat. Járuljon hozzá mindenki, hogy a muzeum parancsnokának, Gabányi János alezredesnek, munkáját támogassa. Minden idevonatkozó küldemény vagy levél így címezendő: Hadtörténelmi Levéltár és Muzeum.” [41] Az írásos és tárgyi emlékek bekérése később is folyamatban volt, 1925-ben például a Honvédségi Közlönyben jelent meg felhívás, ez azonban kifejezetten a „tábornok, volt vezérkari és egyéb törzs- és főtiszt urakat” szólította meg, „akik a világháborúban sereg- vagy csapatparancsnokok voltak, vagy akik mint a magasabb parancsnokságok közegei az eseményeket áttekinthették” a világháború eseményeinek fotókkal, térképvázlatokkal hitelesített, tudományos igényű dolgozatok elkészítésére, „olyan módon, hogy a dolgozatok egyrészt «A magyarok a világháborúban» címmel megírandó hadtörténelmi műhöz alapul szolgáljanak, másrészt a külföldi hadtörténelmi propaganda célját is szolgálhassák, mert meg akarjuk akadályozni azt, hogy a külföld elhallgassa vagy esetleg kedvezőtlen világításba helyezze magyar vitézeink legendás teljesítményeit”. [42] A Nagy Háborúban szolgált közös hadseregbeli, illetve honvédségi katonaeorvosoktól pedig 1924-ben külön projekt keretében gyűjtötték össze a vonatkozó anyagot, ez alábbi, Suhay által aláírt, 1926. szeptember 2-án kelt levél kíséretében került a Hadilevéltárba, és van ott ma is. „Az egészségügyi szolgálat terén nyert rendkívül értékes hadi tapasztalatokat felhasználásra és megőrzésük biztosítására a HM. VI.

csoport és a honvédorvosi kar főnöke háborúban résztvevő orvosoktól bekérte. Ezeket felhasználásuk után csatolt csomagban van szerencsém megküldeni azon célból, hogy ott a tudományos kutatásnak általánosan hozzáférhetően megőriztessenek.” [43] A beérkezett anyag alapján Suhay Imre és Szepsi Sótér Elek fentebb említett cikke ad részletes áttekintést a Nagy Háború katona-egészségügyéről, arról, hogy a korábbi szabályzatok, eszközök, módszerek, eljárások mennyiben voltak megfelelőek a világháború által jelentett egészségügyi feladatok ellátására, a kihívások kezelésére, milyen szervezési, modernizálási folyamatokra van szükség a későbbiekben a beteg- és sebesültellátásban a konkrét orvosi munkában, a logisztikában, a kapcsolattartásban.

Maga a Magyar Katonai Írók Köre az 1944-es német megszállásig tudta működését fenntartani – szó volt már erről –, az utolsó meghirdetett tudományos ülése az 1944. március 10-ei volt, és ekkor már az 1945 januári program is kialakult. A rendezvényekről rendszeresen tudósító *Az Őrszem* című lap, következő márciusi száma már nem jelent meg, éppígy nem készült el a második jubileumi évkönyv, amely már az 1924 és 1944 közötti két évtizednek állított volna emléket De Sgardelli Caesarnak köszönhetően. [44] Az Őrszemről egyébként érdemes megjegyezni, a két világháború időszakában De Sgardelli Caesar mindvégig felelős, utóbb főszerkesztője volt a periodikumnak és, hogy 39. évfolyam 12., vagyis az 1943. december 20-ai számától A Magyar Katonai Írók Köre hivatalos lapja alcímet viselte. [45] A társaság életét később a hadi helyzet lehetetlenítette el, 1945 után pedig – ahogyan látható, érzékelhető volt – maga a Horthy-korszak, annak minden eleme, így hadserege is szalonképtelenné vált.

A Magyar Katonai Írók Körének ez a néhány említett személyisége, sorsuk, tevékenységük, életművük csak egy kicsiny szelete a Kör teljes működésének és hatásának. A katona-egészségügyi vonatkozású munkásságot (is) kifejtő tagok szaktudományos hagyatéka mind a mai napig ismert és elismert szűkebb szakmai közegükben, jelentős része az MKÍK mellett a korszak katonaorvosi szakmai szervezete, a Honvédorvosok Tudományos Egyesülete eszmei hagyatékának; katonai, stratégiai, orvosi, orvostörténeti szaktudásuk, gyakorlati tevékenységük mindenképpen megkérdőjelezhetetlen és tiszteletreméltó még a tudományos fejlődés egy későbbi pillanatából visszatekintve is. Politikai szerepük, háborús bűnökben való tényleges részvételük egy kétes helyzeteket indukáló háborús helyzet és egy paradigmaváltás utáni újra-értékelés tükrében adott esetben még bizonytalan, néhányuk életével kapcsolatban számos kérdés még tisztázásra szorul, ez a későbbi kutatás feladata lesz. Mindezzel

együtt a Magyar Katonai Írók Köre és itt bemutatott tagjainak szakmai-szaktudományos életműve mindenképpen értékes öröksége a XX. századi magyar tudomány- és művelődéstörténetnek. ■

Felhasznált irodalom:

- [1] Oroszi Antal: A Magyar Katonai Írók Köre 1924–1944. In: Honvédségi Szemle. 1995. 1. p. 88–93.; Horváth Csaba: A Magyar Katonai Írók Köre. In: Magyar Honvéd. 1995. február 10. p. 38–39.
- [2] De Sgardelli Caesar: A Magyar Katonai Írók Köre első évkönyve : 1924–34 : kézirat gyanánt. Budapest : MKÍK, 1934. p. 35. [A továbbiakban: De Sgardelli Caesar]
- [3] Vö. De Sgardelli Caesar. p. 63–64., 69.
- [4] De Sgardelli Caesar. p. 72.
- [5] De Sgardelli Caesar. p. 73.
- [6] De Sgardelli Caesae. p. [87]
- [7] De Sgardelli Caesar. p. 35.
- [8] Vö. De Sgardelli Caesar. p. 59–62.
- [9] De Sgardelli Caesar. p. 76.
- [10] Vö. De Sgardelli Caesar. p. 37–40.
- [11] Vö. De Sgardelli Caesar. p. 101–136.
- [12] A Magyar Katonai Írók Köre tagjainak névsora : [gépirat]. Budapest, 1942. 15 fol. MTA Könyvtár és Információs Központ. Kézirattár, Ms 4678/33.
- [13] Kabdebo Lóránt: Szabó Lőrinc pályaképe. Budapest : Osiris, 2001. p. 278.
- [14] A Magyar Katonai Írók Köre tagjainak névsora : [gépirat]. Budapest, 1942. MTA Könyvtár és Információs Központ. Kézirattár, Ms 4678/33
- [15] Vö. Szóts Zoltán Oszkár: Az első generáció : Az első világháború értelmezései az 1945 előtti magyar történetírásban : Doktori (PhD) értekezés. Budapest : ELTE BTK, 2018. p. 91. ELTE EDIT. URL: <https://edit.elte.hu/xmlui/handle/10831/40466> (letöltés dátuma: 2022. május 2.)
- [16] Vö. Oroszi Antal: A Magyar Katonai Írók Köre 1924–1944. In: Honvédségi Szemle. 1995. 1. p. 90–95.
- [17] Az adatok a MOKKA-ODR katalógusból és a Magyar könyvészet. 1921–1944 CD adatbázisból származnak.
- [18] A támadás. In: Magyar Katonai Közlöny. 1926. p. 744.
- [19] De Sgardelli Caesar. p. 36., 74.
- [20] A Magyar Katonai Írók Köre tagjainak névsora : [gépirat]. Budapest, 1942. 15 fol. MTA Könyvtár és Információs Központ. Kézirattár, Ms 4678/33. fol. 2.
- [21] A Magyar Katonai Írók Köre. In: Magyar Nemzet. 1942. március 15. p. 11.
- [22] Honvédségi Közlöny. 1945. p. 67., 164.; Az Országos Orvosi Kamara hivatalos névjegyzéke. Budapest, 1940. p. 13.; Az Országos Orvosi Kamara hivatalos névjegyzéke. Budapest, 1940. p. 13.
- [23] Karasszon Dénes: Adatok a mikrobiológiai hadviselés és terrorizmus kérdéséhez. In: Orvosi Hetilap. 2003. p. 148.
- [24] Budapesti Közlöny. 1909. március 28. p. 2., 1916. november 26. p. 3.; Látogatás a legmodernebb honvédkórházban. In: Esti Újság. 1938. december 21. p. 2.; Honvédségi Közlöny. Személyes ügyek. 1940. p. 87., 1941. p. 97., 557.; Magyarország tiszti cím- és névtára. 1940. Budapest : Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1940. p. 502; Petőfi Irodalmi Múzeum.

- Névtér URL: <https://resolver.pim.hu/auth/PIM78857> (letöltés dátuma: 2022. május 7.); Rendeleti Közlöny. Személyes ügyek. 1921. p. 684.
- [25] Budapest Főváros Levéltára: HU BFL - XXV.2.b - 5211 - 1946, HU BFL - XXV.2.b - 80407 - 1949, HU BFL - XXV.187.b - 1952 - 0196. Vö. Hungaricana. URL: <https://archives.hungaricana.hu/hu/lear/search/results/?list=eyJxdWVyeSI6ICJlcmZyYW56IGdcTAWZTI6YVwlnO> (letöltés dátuma: 2022. május 6.); A Budapesti Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem almanachja. 1934/1935-1945/1946. Vö. Arcanum Digitális Tudománytár. URL: <https://adt.arcanum.com/hu/search/results/?list=eyJmaWx0ZXJzJjogeyJDT0wiOiBBlkVMVEVfQWxtYW5hY2giXX0sICJxdWVyeSI6ICJlcmZyYW56IGdcTAWZTI6YVwlnO> (letöltés dátuma: 2022. május 8.); A honvéderoszi tisztikar nyilas főnöke. In: Világosság. 1946. október 15. p. 6.; Honvédségi Közlöny. 1931. p. 295., 1940. p. 17., 110., 1943. p. 987.; Megjelent a Magyar Vörös Kereszt hivatalos lapja. In: Gyógyszerészi Hetilap. 1935. február 10. p. 41.; Népbíróóság. In: Szabad Nép. 1946. október 15. p. 6.; Petőfi Irodalmi Múzeum. Névtér. URL: <https://resolver.pim.hu/auth/PIM78889> (letöltés dátuma: 2022. május 6.); Rendeleti Közlöny. Személyes ügyek. 1921. p. 685.; Szakály Sándor: A magyar katonai felső vezetés : 1938-1945. Budapest : Ister, 2003. p. 102-103.
- [26] Domanovszky Sándor [et al.] (szerk.) Magyar művelődéstörténet. 3. kötet, A kereszténység védőbástyája. Budapest : Magyar Történelmi Társulat, [1940]. p. 387-405.
- [27] Halálozás. In: Gyógyászat. 1941. p. 652.; Héja Pál... In: Fogorvosi Szemle. 1937. p. 486.; Honvédségi Közlöny. Személyes ügyek. 1940. p. 57., 265.; A Magyar Fogorvosok Országos Egyesülete tagjainak névsora az 1935. évben. In: Fogorvosi Szemle. 1935. p. 699.; Az olasz hadifoglyok... In: Magyar Katonai Szemle. 1941. p. 866.; Petőfi Irodalmi Múzeum. Névtér. URL: <https://resolver.pim.hu/auth/PIM88793> (letöltés dátuma: 2022. május 6.)
- [28] Személyi hírek. In: Orvosi Hetilap. 1936. p. 453.
- [29] Vö. De Sgardelli Caesar. p. 104.; Gulyás Pál: Magyar írók élete és munkái. 2. kötet. Budapest : Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete, 1940. col. 297-298.; Honvédségi Közlöny. Személyes ügyek. 1940. p. 365., 1941. p. 2., 1942. p. 2.; 1945. p. 170.; A második világháború / szerk. Ungváry Krisztián. Budapest : Osiris, 2005. p. 63-64.; Petőfi Irodalmi Múzeum. Névtér. URL: <https://resolver.pim.hu/auth/PIM43831> (letöltés dátuma: 2022. május 6.); Szakály Sándor: Az ellenforradalmi Magyarország (1919-1944). In: Hadtörténelmi Közlemények. 1984. 1. p. 68-69.; Szakály Sándor: A magyar katonai felső vezetés : 1938-1945. Budapest : Ister, 2003. p. 39-40.
- [30] Vö. Folytak a kihallgatásoka letartóztatott Suhay áltábornagy ügyében. IN: Világ. 1946. április 24. p. 5.; Honvédségi Közlöny. 1928. p. 79.; Jeltelenül elföldelve. URL: <https://jeltelenul.hu/suhay-imre> (letöltés dátuma: 2022. május 6.); Keresztény magyar közéleti almanach /szerk. Hortobágyi Jenő. 2. Budapest, 1940. p. 953-954; Megkezdődött a hazaáruló Grósz József és összeesküvő bandája bűnperének tárgyalása. In: Népszava. 1952. június 23. p. 3.; Petőfi Irodalmi Múzeum. Névtér. URL: <https://resolver.pim.hu/auth/PIM103838> (letöltés dátuma: 2022. május 6.)
- [31] A 101-es zászló alatt : A volt békéscsabai cs. és k. 101. gy. e. emlékalbuma / szerk. Makkay Pál. Budapest, 1934. p. 238.; Gulyás Pál: Magyar írók élete és munkái. 3. kötet. Budapest : Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete, 1941. col. 385. Gulyás még élőként szerepelteti, utána érdemi információt vele kapcsolatban nem találtam.
- [32] Budapest : „Élet” Irodalmi és Nyomda, 1925. Az idézet forrása: p. 1.
- [33] Petőfi Irodalmi Múzeum. Névtér. URL: <https://resolver.pim.hu/auth/PIM284923> (letöltés dátuma: 2022. május 7.); Szepesy Sándor. In: Magyarság. 1933. november 8. p. 9.
- [34] Magyar Katonai Közlöny. 1913. p. 1106-1119.
- [35] Orvosképzés. 1914. p. 745-765.
- [36] Magyar Katonai Közlöny, 1927. 2. p. 142-155.
- [37] Adatok az 1919-es magyar Vörös Hadsereg eü. szolgálatának történetéhez. In: Honvéderos. 1959. 1. p. 9.; László Imre: Egy évszázad a katonaegészségügy szolgálatában. In: Honvéderos. 1999. 1-2. p. 8.; Pogányné Rózsa Gabriella: A Honvédkórház 120 éve. Budapest : Zrínyi, 2018. p. 52.; Szemészet. 1914. július 5. p. 31.; A Szent István Akadémia Értesítője. 1941. p. 166., 1942. p. 176., 178., 200.
- [38] Magyar Katonai Szemle. 1934. 12. p. 191-197., az idézet forrása: p. 197.
- [39] Petőfi Irodalmi Múzeum. Névtér. URL: <https://resolver.pim.hu/auth/PIM182839> (letöltés dátuma: 2022. május 7.)
- [40] Magyar Katonai Közlöny. 1926. p. 543-565., 659-681.
- [41] Felhívás minden háborúban részt vett katonához. In: Pesti Hírlap. 1920. január 31. p. 5.
- [42] Honvédségi Közlöny. 1925. p. 138.
- [43] A M. Klr. Honvédelmi Minisztérium VI. csoport 3. osztály 33.705 sz. levele a Hadi Levéltár Igazgatóságának. Budapest, 1926. szeptember 2. HM Hadtörténelmi Intézet és Múzeum, Hadtörténelmi Levéltár. I. világháborús gyűjtemény, 4624. doboz. Az anyag akkor a 4633. csomó volt, jelenleg a 4623-24. doboz. Az anyagot ismertette: Plavec Tibor: Magyar honvéd- és katonaeorvosok tapasztalatai az első világháborúban. In: Orvostörténelmi Közlemények. 149-157. p. 251-309.
- [44] Vö. Oroszi Antal: A Magyar Katonai Írók Köre 1924-1944. In: Honvédségi Szemle. 1995. 1. p. 95.
- [45] Ferenczsné Wendelin Lídia: A magyarországi hírlapok és folyóiratok bibliográfiája : 1921-1944. 2. kötet. Budapest : Országos Széchényi Könyvtár, 2010. p. 1616.